

LBRIS

We know
books

**MUNICIPIUL SIGHIȘOARA
MUZEUL DE ISTORIE**

ALT-SCHAESSBURG
Istorie.Patrimoniu

17, 2024

Sighișoara
2024

CUPRINS

LISTA AUTORILOR	4
125 DE ANI DE MUZEOGRAFIE LA SIGHIȘOARA (Nicolae Teșculă)	5

ISTORIE

ADRIAN N. ȘOVREA – Primele colonizări germane pe Valea Târnavei Mari.....	13
IOAN FEDOR PASCU – Apa și fântâna în istoria viața Sighișoarei medievale.....	29
VASILE MĂRCULEȚ, CĂTALINA MĂRCULEȚ, IOAN MĂRCULEȚ – Fenomene naturale extreme în Transilvania din secolul al XVI-lea și consecințele lor înregistrate în cronica autorului sighișorean Michael Moses.....	67
ADONIS P. MIHAI – Câteva considerații cu privire la evacuarea orașului Sighișoara din anul 1916, ordonată ca urmare a războiului Regatului României cu Puterile Centrale.....	77
MIHAI RĂZVAN NEAGU – Considerații privind viața și activitatea profesorului Petru Suci din Turda, în perioada 1938-1954.....	111
IZSÁK BOTOND – Evenimentele din 1989 la Sighișoara	121

PATRIMONIU

NICULINA FILIP – Problema conșervării și soluții de depozitare a obiectelor din patrimoniul Muzeului de istorie Sighișoara.....	133
NICOLAE TEȘCULĂ – Obiecte ale meșteșugului năsturarilor în colecția Muzeului de Istorie din Sighișoara	137
LAVINIA CARMEN AVRAM-Roadele șezătorii: arta acului în colecția Muzeului de Istorie Sighișoara.....	141
MIRCEA-RADU IACOB-Monede ale papei Pius al IX-lea aflate în patrimoniul Muzeului de Istorie Sighișoara.....	149
SORINA PARCHIRIE-Cânceie transilvănene din secolul al XIX-lea: artizanat, funcționalitate și simbolism.....	159

MISCELLANEA

Cornel Tatai-Baltă, <i>Gravorii în lemn de la Blaj (1750-1830)</i> , Cluj-Napoca, Editura Mega, 2023, 410 p. cu il., Ediția a II-a, revizuită și adăugită,(Recenzie)(Daniel I. Iancu).....	171
Apor Vilmos (1892-1945) (Antal Attila)	173
dt. Alexandru Căpățână (1898-1995) (Sanda-Carmen Sedlmayr).....	181

LBRIS

We know
books

Istorie

Adrian N. Șovrea

Introducere

Așezarea sașilor pe valea Târnavei Mari marchează o etapă din colonizarea germană din Transilvania. Se cunoaște faptul că prin colonizare germană nu vorbim doar de coloniști cu origini germane în special saxone, ci și de alte origini cum ar fi valone, flamande și francomane. Prin „colonizare germană” se înțelege prezența „sașilor” în anumite teritorii ale Transilvaniei, chemați ca „oaspeți” de către regii Ungariei. În continuare folosesc ca termeni generici „colonizare germană” pentru a ne referi la „sași”.

În istoriografie se vorbește de extinderea colonizării germane la nord de provincia Sibiului în ținuturile Târnavelor după a doua jumătate a secolului al XIII-lea.¹ Pe valea Târnavei Mari au existat trei unități administrative ale coloniștilor germani: Scaunul Șeica, Scaunul Mediaș (cunoscute și sub numele de Două Scaune) și Scaunul Sighișoara. Dar când au venit coloniștii germani în aceste Scaune? Și când au fost create aceste unități administrative?

În ceea ce privește colonizarea din jurul Sighișoarei, istoriografia ia în considerare trei etape ce au dus la așezarea sașilor în această parte a Transilvaniei, în diferite momente istorice:²

- a. Colonizarea scaunului superior în jurul Saschizului ca o continuare a colonizării Scaunului Rupea. Colonizarea în scaunul superior ar începe după 1224 când Andrei al II-lea confirmă sașilor ținutul din sudul Transilvaniei de la Orăștie la Drăușeni.
- b. Scaunul de mijloc ar fi fost colonizat după 1264 și cuprindea așezările coloniștilor germani din jurul Sighișoarei.
- c. Scaunul inferior colonizat spre sfârșitul secolului al XIII-lea, când începe pătrunderea comunităților săsești de dincolo de Târnavă Mare.

Thomas Năgler consideră că așezarea unor comunități germane în Scaunele Șeica și Mediaș s-a petrecut cândva înainte de 1283, an când sunt pomenite obștile săsești din Mediaș, Șeica și Biertan.³

Dar aceste comunități de coloniști de pe valea Târnavei Mari au o caracteristică, anume nu dețin dreptul sibian. Aceste trei Scaune nu se aflau pe teritoriul regal, prin urmare dreptul sibian nu s-a aplicat, iar din punct de vedere ecleziastic țineau de Episcopia Transilvaniei, iar administrativ de un comitat cu numele omonim.

Transformarea în unități administrative de sine stătătoare a obștilor săsești de pe valea Târnavei Mari din ținuturile Mediaș, Șeica și Sighișoara⁴ a

¹ Thomas Năgler, *Așezarea sașilor în Transilvania*, București, 1992, p. 161.

² *Ibidem*, p. 166-167.

³ *Ibidem*, p. 160.

⁴ Scaunul Sighișoara era organizat spre sfârșitul secolului XIII, când sunt menționați „seniores de castro Sex”; vezi la Tudor Sălăgean, *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea*.

urmat mai mulți pași, de la *terra* adică ținut sau district,⁵ la comitate⁶ și apoi Scaune,⁷ dar aflate în continuare în afara dreptului sibian.⁸ De altfel în prima jumătate a secolului al XIV-lea sașii din cele Două Scaune vor duce lupte politice și militare pentru a-și primi drepturile sibiene pe care ei le considerau inviolabile. Lipsa acestui drept sibian este un indiciu pentru faptul că această colonizare de pe valea Târnavei Mari a fost mai târzie decât cea din sudul Transilvaniei.

Până la venirea coloniștilor germani, valea Târnavei Mari a fost în secolul al XII-lea în mare parte administrată de familii nobiliare și de comunități secuiești.⁹ Din această perioadă nu avem documente care să arate realitatea cu adevărat și doar din secolul al XIII-lea apar astfel de documente. Iată câteva exemple ce vor fi detaliate în subcapitolele de mai jos. La **1231** sunt amintiți Corradus și Daniel, fiii lui Johannes Latinul, ca având un domeniu ce cuprindea moșiile Albești, Apold, Șapartoc, Vânători și Văleni.¹⁰

Familiiile nobiliare aveau moșii și domenii. În anul **1267** ducele Ștefan a dat lui Nicolae, fiul lui Julia¹¹, moșiile bunicului său Julia cel Mare din Transilvania: Mediaș, Micăsasa, Cloașterf și Dupuș.¹²

Domeniul familiei Apafi era compus la **1305** din Stejăreni, Criș, Mălâncrav, Florești, Roandola, Noul Săsesc, Nissldorf (așezare dispărută).¹³ Strămoșul comun Apa deținea aceste moșii dinainte de această dată.

Nu doar nobilimea deținea moșii. Prin donații, mănăstirile și prepoziturile primeau moșii pentru a avea propriile venituri. Mănăstirea Cârța deținea la **1322** așezările Cloașterf, Criș, Meșendorf.¹⁴

Comunitățile secuiești au jucat un rol foarte important în istoria regatului maghiar. Rolul lor era acela de apărători ai granițelor regatului fiind în avangarda regelui maghiar, atât la nivelul extinderii regatului cât și la

Afirmarea regimului congregațional, Cluj-Napoca, 2003, p. 285. Totuși într-un document din 1339 Sighișoara este menționată ca și comitat (Ub I, p. 497; DIR C 1331-1340, p. 501). Dacă nu este o eroare a emitentului, înseamnă că aceste unități administrative au fost adesea transformate în funcție de nevoile regatului. Probabil regele avea nevoie de un comite în fruntea unității administrative Sighișoara.

⁵ În două documente de la 1283 și de la 1289 este menționat *Medies* (la 1283) (Ub I, p. 144-145, doc. 203) și *terra Medies* (la 1289) (Ub I, p. 159-160, doc. 226); Tudor Sălăgean, *op. cit.*, p. 265.

⁶ Tudor Sălăgean, *op. cit.*, p. 398.

⁷ *Ibidem*, p. 285.

⁸ Adrian N. Șovrea, „Sașii de pe valea Târnavei Mari și rebeliunea din 1324,” în *Collegium mediense*, XIV, Mediaș, 2024, p. 15-22.

⁹ Adrian N. Șovrea, „Secuții de pe valea mijlocie a Târnavei Mari (secolele XII-XIII),” în *Collegium Mediense* XII, 2022, p. 11-19.

¹⁰ Hurmuzaki, I (1199-1345), p. 120-121; Adrian N. Șovrea, „Albești (jud. Mureș) în documente medievale. Secolul al XIII-lea,” în *Alt-Schaesburg. Istorie. Patrimoniu*, Sighișoara, 2022, p. 29-44.

¹¹ Julia fiind Gyula.

¹² DIR C (1251-1300), p. 97-98 (doc. 87).

¹³ DIR C (1301-1320), p. 42-43 (doc. 55).

¹⁴ Gheorghe Baltag, *Sighișoara înainte de Sighișoara*, 2021, p. 250, 254.

consolidarea granițelor și în conflictele militare. Inițial secuii au fost așezați în regiunea Bihor-Satu Mare, ca apoi o dată cu pătrunderea regalității maghiare în Transilvania aceștia să fie dislocați din regiunea Bihor-Satu Mare și așezați în Podișul Secașelor. O dată cu pătrunderea regatului Ungariei pe valea Târnavelor îi vedem pe secui pe valea Târnavei Mari cu o comunitate centralizată la Kezdi (azi Saschiz). În final secuii vor ocupa poziții pe valea Oltului mijlociu, iar de aici vor fi mutați, alături de celelalte comunități din regiunile Transilvaniei în sud-estul provinciei la marginile regatului maghiar, unde vor forma scaunele Mureș, Ciuc, Chizd, Orbai, Sepsi, Tileagd. Aceste deplasări ale comunităților secuiești sunt arătate de toponimie și de arheologie.¹⁵ Ultimele comunități de pe valea Târnavei Mari vor fi mutate în Scaunul Arieș.¹⁶ Mutarea aceasta târzie arată că la un moment dat comunitățile de secui și de sași au conlocuit în anumite regiuni. De altfel acest lucru este arătat și de Thomas Năgler,¹⁷ iar așezarea sașilor trebuie să se fi petrecut sub supravegherea secuilor.¹⁸

Colonizarea Transilvaniei

Coloniștii germani au venit în Transilvania la invitația regilor Ungariei. Totuși desfășurarea colonizării s-a făcut în mai multe etape prin intermediul *locatores* și al greavilor, etape pe care le vom prezenta în continuare.

Astfel, primii coloniști germani s-au așezat în jurul Alba Iulia și în viitorul Scaun Orăștie. În două documente emise de regele Andrei al II-lea, la 1206 și la 1225, aflăm că primii coloniști s-au așezat la Cricău și Ighiu lângă Alba Iulia¹⁹ și în Romos²⁰ în viitorul Scaun Orăștie. Alte localități cu coloniști germani timpurii au fost la Bărăbanț și Șard.²¹

Cea mai mare colonizare a fost cea a provinciei Sibiului unde a fost întemeiată și prepozitura Sibiului, independentă față de Episcopia Transilvaniei, dar subordonată Arhiepiscopiei de Strigoniu. La 20 decembrie 1191 este menționată Prepozitura Sibiului ca fiind a germanilor din Transilvania.²² Prepozitura Sibiului cuprindea capitlurile Sibiu, Nocrich și Cincu, aflate în ținutul ce se va numi „Altland”. Celelalte regiuni au fost colonizate mai târziu de la momentul menționării prepoziturii în 1191.²³ Astfel „regiunea colonizată

¹⁵ Adrian N. Șovrea, *Secuii*, p. 11-19.

¹⁶ Gyula Kristó, *Ardealul timpuriu*, Szeged, 2004, p. 216; DIR C (1291-1300), p. 312-314 (doc. 354).

¹⁷ Thomas Năgler, *Așezarea sașilor în Transilvania*, București, 1992, p. 159-160;

¹⁸ Ioan F. Pascu, *Sighișoara – cetatea dintre mlaștini*, în *Alt-Schaessburg*, 14, 2021, p. 45; Thomas Năgler, *op. cit.*, p. 116.

¹⁹ DIR C (1075-1250), p. 222 (doc. 177).

²⁰ DIR C (1075-1205), p. 31-32 (doc. 53).

²¹ Thomas Năgler, *op. cit.*, 1992, p. 131.

²² DIR C, I, p. 11.

²³ Thomas Năgler, *op. cit.*, p. 139.

cuprindea în timpul lui Géza II numai partea centrală a provinciei, coincidând aproximativ cu prepozitura Sibiului”, arăta Thomas Năgler.²⁴

În 1186 regele Bela al III-lea (1172-1196) cere mâna Mariei Capet, iar în urma acestui fapt își prezintă avuția arătând că printre altele încasează 15000 mărci de argint de la „oaspeți” transilvani,²⁵ aici referindu-se la coloniștii germani.

Diploma Andreanum de la 1224 precizează că în provincia Sibiului coloniștii au venit pe timpul regelui Geza al II-lea (1141-1162). Ocazia care a dus la această inițiativă pare a fi desfășurarea cruciadei a II-a (1147-1149) al cărui traseu spre ținuturile Sfinte trecea prin regatul Ungariei, iar compoziția etnică a acestor cruciați era alcătuită din flamanzi, valoni, francmani și germani, ceea ce ar corespunde cu compoziția etnică a coloniștilor din sudul Transilvaniei.²⁶ Este posibil ca regele Geza să fi luat legătura cu nobilii care au participat la cruciadă pentru a realiza o colonizare pe teritoriul regatului maghiar și undeva după 1150 să înceapă să vină spre Transilvania grupuri de coloniști.²⁷ Thomas Năgler concluzia că:”putem deci conchide că așezarea coloniștilor în sudul Transilvaniei a avut loc abia în partea a doua a domniei lui Geza II, deci în deceniul al șaselea al secolului XII. Colonizarea provinciei Sibiului a durat până la sfârșitul secolului și s-a încheiat definitiv abia în secolul al XIII-lea.”²⁸

Colonizarea din nordul Transilvaniei este acceptată la modul general ca desfășurându-se în secolul al XII-lea. Însă nu avem un document care să poziționeze momentul colonizării. La Reghin prima menționare a unor coloniști germani este la 1228. Totuși istoriografia acceptă că în nordul Transilvaniei colonizarea a început în secolul al XII-lea și a continuat până în secolul al XIII-lea.²⁹

Colonizarea țării Bârsei a început cu așezarea cavalerilor teutoni în 1211. Coloniștii s-au așezat în 15 așezări în teritoriul de danie al cavalerilor teutoni (Măieruș, Rotbav, Feldioara, Bod, Hălchiu, Hărman, Prejmer, Sânpetru, Codlea, Ghimbav, Cristian, Râșnov și în Brașov cu trei așezări în Orașul Vechi de la poalele dealului Cetățuui, Bartolomeu și Orașul Interior sau Corona).³⁰ Acest teritoriu se întindea și dincolo de munții Perșani și unde satele Hălmeag, Șercaia, Dopca, Hoghiz, Veneția, Crizbav și Debran au fost colonizate cu germani, chiar dacă vechimea lor e anterioară venirii germanilor.³¹

Teritoriul din Podișul Secașelor era unul nobiliar și nu regal, prin urmare comunitățile de sași așezate aici nu intrau în dreptul sibian. Colonizarea din

²⁴ *Ibidem*, p. 139.

²⁵ *Ibidem*, p. 136.

²⁶ Ioan F. Pascu, *op. cit.*, 14, 2021, p. 44.

²⁷ Thomas Năgler, *op. cit.*, p. 137-138.

²⁸ *Ibidem*, p. 138.

²⁹ *Ibidem*, p. 135.

³⁰ *Ibidem*, p. 151 și 157.

³¹ *Ibidem*, p. 151.

Podișul Secașelor are loc la chemarea unor comunități de sași de către greavii de Câlnic, dar și a altora din Tâlmaci, Petrești, Ocna Sibiului, Mediaș, Ațel ș.a. Colonizarea a avut loc în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. În 1269, Cheel de Câlnic obține ca donație de la ducele Ștefan primele sate din această regiune, anume Dumitra și Henig. Mai târziu cumpără de la Teel, fiul lui Ebl din Orăștie, așezarea Blaj și terra Zanchalteluky (așezare dispărută), ce va fi confirmată de regele Ștefan al V-lea (fostul duce Ștefan) în 1271. Daniel de Câlnic cumpără în 1280 Vingardul și la 1291 moșia Cut și cu fratele său Salomon prediul Sotheluk (așezare dispărută). În 1313, greavii de Câlnic schimbă moșia Șona de pe Târnava Mică cu Ungurei și terra Ryngerkerh (așezare dispărută). În 1316 li se confirmă stăpânirea asupra unei părți din moșia *Alba ecclesia* de lângă Miercurea Sibiului.³²

Ultima colonizare germană este cea dintre Târnave, care s-a desfășurat în jurul anului 1300, fiind colonizate circa 40 de sate, iar dincolo de Târnava Mică localitatea Veseuș.³³ Aceste sate nu aveau dreptul sibian, dar față de alți locuitori ai zonei aveau un statut intermediar. Satele se aflau pe pământ *comitatens* fiind posesiuni laice sau clericale.

Greavii și locatores

1. Greavii – posesori de moșii printre coloniștii germani

În rândurile de mai sus am amintit de posesori de moșii printre coloniștii germani. Aceștia sunt cunoscuți în istoriografie sub numele de greavi.

Existența acestor greavi, considerați mici nobili din rândul coloniștilor sași, este confirmată în anul 1291 când regele Andrei al III-lea întărește privilegiile sașilor cu moșii. Documentul este datat la 22 februarie 1291 fiind o perioadă când regele Andrei al III-lea duce o politică de consolidare a puterii regale și de a atrage de partea sa comunități prin acordarea unor privilegii categoriilor principale ale regatului Ungariei. Printre aceste categorii sunt și sașii cu drept de a avea în posesie moșii.³⁴ Privilegiile sunt următoarele:

- În cazul unui atac extern asupra regatului Ungariei sau dacă o parte sau vreo provincie a regatului caută să se sustragă supunerii sau autorității regale și a regatului sau voiește să se înstrăineze, atunci nobilii și **sașii din Transilvania cu predii** (n.m. moșii) și care „*se poartă după obiceiul nobililor*” au datoria să se alătore armatei regale.
- Dacă regele pornește un război exterior, nobilii și sașii cu moșii se alătură armatei regale doar dacă sunt plătiți de rege.
- Nobilii și sașii cu moșii nu pot fi chemați la oaste cu sila și fără voie de către baronii regatului fără să fie prezent regele și fără să fie plătiți.

³² *Ibidem*, p. 164-165.

³³ *Ibidem*, p. 167.

³⁴ DIR C (1251-1300), p. 361-365 (doc. 397).

- Nu se va lua nici o dare și nici nu se va cere găzduire de la nobilii și sașii cu moșii.
- Pe oaspeții din satele libere, ale regelui și reginei, nu-i poate judeca nobilii regatului.
- Orice nobil sau sas cu moșii să plătească dijmă de fiecare plug un fertun.
- Oamenii nobililor sau sașilor cu moșii să plătească fiecare claie câte o ponderă.
- Nobili sau sași cu moșii fără moștenitori au „libertatea să le lasă la moarte și să le dăruiască din viață rudelor sale sau oricui ar voi dintre rudele sale sau ale soției sau bisericilor.”³⁵
- Nu au voie să intre pe moșiile nobililor sau sașilor cu moșie străini cu pretextul că sunt zestrea sau sfertul fetei, iar moștenitorii au dreptul să le răscumpere.
- Comitele comitatului îi poate judeca pe sașii cu moșie doar pentru furt, tâlhărie și în privința dijmelor și a monetelor.
- Dacă un nobil sau un sas cu moșie își pierde moșia din cauza unei nelegiuiri, rudele sale sau cineva din neamul său pot răscumpăra moșia, ca să nu cadă pe mâna unui străin moșia străbună.
- Voievodul Transilvaniei nu are dreptul de găzduire la nobilii sau sașii cu moșii.

Greavii sunt elita sașilor transilvăneni și reprezintă nobilimea săsească, care nu era totuși egala nobilimii maghiare. Derivat din cuvântul german *Graf* (*Gräf*) înseamnă *comite* (din latinescul *comes-itis*) și desemna în latina medievală: „un dregător cu atribuții juridice, administrative și militare,”³⁶ deci era o funcție de demnitar.

2. Cine erau *locatores*?

*Locatores*³⁷ erau persoane intermediare, un liant, între coloniști și regele Ungariei. Rolul lor era însemnat, ei fiind mediatorii dintre regi și coloniștii dornici de a începe o nouă viață. Cei mai mulți dintre *locatori* erau „germani care cunoșteau bine teritoriul de colonizare.” *Locatorii* deveneau administratorii coloniilor –*scultetus*–, iar stăpânul domeniului îl răsplătea cu „sesii în folosință proprie [...] și diferite regalii (privilegii economice specifice).”³⁸

Locatores erau deci mici nobili germani, ridicați dintre *servientes* după ce au primit feude de la foștii lor stăpâni, mari nobili ai Imperiului Romano-German. Prin această manevră, foștii slujitori primesc statutul de nobili (totuși de rang inferior) și devin vasali ai marii nobilimi (vôr forma banderiile³⁹ *seniorului*).

³⁵ DIR C (1251-1300), p. 364 (doc. 397).

³⁶ Liviu Cimpeanu, *Universitatea Saxonă din Transilvania și districtele românești aflate sub jurisdicția ei în Evul Mediu și Epoca Modernă*, Cluj-Napoca, ed. Mega, 2023, p. 38.

³⁷ *Ibidem*, p. 37-38.

³⁸ Thomas Nægler, *op. cit.*, p. 44.

³⁹ Banderie = corp de oaste personal, al nobilului, format din slujitori, în special mici nobili.

Pământul primit ca feudă era de fapt pământul arendat lor. Ei, slujbașii sau *ministeriales*⁴⁰ cum erau cunoscuți în documente, îndeplineau diferite slujbe pentru stăpânii lor. În latină slujbă înseamnă *ministeria*, de aici numele de *ministeriales*. Slujbele pe care le făceau puteau fi lucrative, administrative sau militare.

Astfel acești *locatores* aveau o largă experiență în spate datorită treburilor făcute celor care le erau vasali. *Ministeriales* nu-și obțineau ușor libertatea. O metodă pentru obținerea acesteia era statutul de colonist.⁴¹ Greavii au îndeplinit inițial adesea rolul de *locatores*, ei însoțind „grupuri de coloniști și se îngrijeau de așezarea lor în pământul crăiesc.”⁴²

Primii coloniști de pe valea Târnavei Mari

1. Prima jumătate a secolului al XIII-lea. Johannes Latinus

În 1231 fiii lui Johannes Latinus primesc de la coregentul Bela al IV-lea o confirmare asupra moșiilor Albești, Șapartoc, Vânători și Văleni.⁴³ Totuși aceste moșii sunt confirmări și nu donații, prin urmare familia lui Johannes Latinus deținea deja la 1231 aceste moșii. Dintre aceste moșii, Văleni nu este pe valea Târnavei Mari, ci în podișul Hârtibaciului de Sud, dar este și cea care este amintită cel mai devreme, în scrisoarea regală din 1206, când Johannes Latinus primește de la rege această moșie (în document apare sub numele de Cwezefey). Din document aflăm și unde este localizată, anume între satele Bărcuț, Lovnic, Cobor, Felmer, Seliștat și Șoarș.⁴⁴ Această moșie fusese prin moștenire a pristavului Andrei, fiul lui Martin Teutonicul din satul Vratotus (Noiștat⁴⁵ sau Frata ?⁴⁶). Acest pristav Andrei a fost necredincios față de regele Andrei al II-lea și i s-a confiscat moșia, în timp ce Johannes Latinus este lăudat pentru slujbele vrednice ce le-a adus regelui și pentru credința și loialitatea acestuia.⁴⁷

Prima mențiune a lui Johannes Latinus este de la 1204 când acesta primește în urma unei danii din partea regelui Emeric privilegiile și obligațiile avute de sași. Tot în acest document aflăm originea acestuia: „Ioan Latinul [n.m. Johannes Latinus] care s-a așezat între Teutonii din Transilvania în satul

⁴⁰ Liviu Cîmpeanu, *op. cit.*, p. 34.

⁴¹ *Ibidem*, p. 34.

⁴² Liviu Cîmpeanu, *Monografia localității Saschiz*, Târgu-Mureș, 2011, p. 68.

⁴³ DIR C (1075-1205), p. 254-255 (doc. 212).

⁴⁴ Liviu Cîmpeanu, *Universitatea Saxonă din Transilvania și districtele românești aflate sub jurisdicția ei în Evul Mediu și Epoca Modernă*, Ediția I, Târgu-Mureș, 2014, p. 44, Ediția II, Cluj-Napoca, 2023, p.50.

⁴⁵ Ernst Wagner, *Historisch-Statistisches Ortsnamenbuch für Siebenbürgen. Mit einer Einführung in die historische Statistik des Landes*, Köln-Wien, 1977, p. 364.

⁴⁶ Hochstrasser, Gerhardt, „Alba Iulia și identitatea localității “villa Vratotus” din 1206 cu Unterwardein – Oarda de Jos”, în *Allgemeindeutsche Zeitung, supliment săptămânal “Karpatenrundschau”*, 23 august 1997, apud Ioan Ștefan Hanciu, *Originea cartierelor Oarda de Jos și Partoș atestate în documente străine*, Pangeea, 2002, p. 82-83.

⁴⁷ DIR C (1075-1250), p. 32-33 (doc. 54).

Cisnădie.⁴⁸ În diploma regală din 1206, Johannes Latinus este menționat cavaler și primește satul Cwezfey (Văleni), aflat la apus de Cohalm (Rupea). De asemenea este amintit faptul că: „atunci când are vreo pricină să nu fie dator a se înfățișa la judecata altcuiva decât a regelui și a comitelui palatin”, iar în privința comerțului ca: „în orice loc va veni el sau oamenii lui pentru negoț, să fie liberi și scutiți de orice cerere sau plată de vamă.”⁴⁹ Documentul mai precizează câteva din drepturile de care beneficiază acesta:⁵⁰

- El și moștenitorii săi primește aceleași privilegii pe care i le-a dăruit și regele Emeric.
- Pentru judecată, Johannes Latinus se prezintă doar în fața regelui și a comitelui palatin.
- Casele, pământurile, viile, morile, alte bunuri și alte moșii ce le are și le va mai dobândi, „rămân întregi fără a fi cotropite sau știrbite de cineva.”⁵¹
- Johannes Latinus și oamenii lui pot să facă negoț liber și sunt scutiți de orice cerere sau plată de vamă.

În ceea ce privește documentul de la 1231, în acesta se vorbește și de populația de la Opol (cel mai probabil Apold, jud. Mureș). Textul tradus este astfel: „[...] i-am prețuit atât de mult pe credincioșii și iubiții noștri cavaleri sași din Transilvania, Corrad și Daniel, fiii lui Ioan Latinul [n.m. Johannes Latinus],⁵² care ne-au făcut atâtea slujbe în toate împrejurările, încât am scutit de dare patru sate ale lor, adică satul Viscri [n.m. Albești], satul Homuspotoc [n.m. Vânători], satul Șarpatoc, satul Valendorf [n.m. Văleni], cât și pe oamenii din satul Oplid [n.m. Apold], în așa fel ca să nu plătească nici strângătorilor noștri de dări, nici sibienilor vreo dare și nici strângătorii noștri de dare să nu cuteze a intra în satele lor, ci, la sorocul hotărât, adică pe la Crăciun, să fie datori a ne plăti nouă susnumitele sate ale cavalerilor trei fertuni de aur pe an și pentru această plată îi scutim pe oamenii lor de orice alte sarcini.”⁵³

În text îi avem pe „oamenii din satul Oplid” și pe „oamenii lor”, adică ai lui Corradus și Daniel (din moșile Albești, Vânători și Șarpatoc), care nu trebuie să plătească darea „nici sibienilor”, ceea ce arată că acești „oameni” țineau anterior cu drepturi depline de comunitatea sibiană, prin urmare nu puteau să fie decât coloniști germani.

Johannes Latinus a fost cel mai probabil ridicat la rangul de *cavaler* de către regele Emeric al Ungariei (1196–1204) remarcându-se în slujbe credincioase. Dar la origine Johannes Latinus a fost *oaspete regal* așezat în provincia Sibiului printre ceilalți sași, așa cum arată documentul de la 1204: „pe

⁴⁸ DIR C (1075-1250), p. 28.

⁴⁹ DIR C (1075-1250), p. 32.

⁵⁰ DIR C (1075-1250), p. 32-33 (doc. 54).

⁵¹ DIR C (1075-1250), p. 32-33 (doc. 54).

⁵² Autorii DIR au tradus în Ioan Latinul numele lui Johannes Latinus.

⁵³ DIR C (1075-1250), p. 32-33 (doc. 54).

Ioan Latinul care s-a așezat între teutonii din Transilvania în satul Cisnădie, în urma slujbelor pe care ni le-a adus de atâtea ori, îl scutim prin bunăvoința noastră regală, atât pe el cât și pe toți moștenitorii lui, de toate slujbele <datorate> de sus pomeniții teutoni, cât și de alții de felul lor și să îi dăm dreptul, atât lui cât și urmașilor săi, de a avea liberă intrare la curtea regală”. Astfel pentru slujbele credincioase purtate pentru rege, Johannes Latinus a fost ridicat la rangul de cavaler.

Documentul de la 1204 arată că atât Johannes Latinus cât și urmașii săi sunt scutiți „de toate slujbele datorate” de ceilalți sași (în text este folosit termenul de „teutoni”). Johannes Latinus era valon de origine,⁵⁴ dar s-a așezat în Transilvania beneficiind de aceleași drepturi ca și coloniștii germani.

La 1206 este confirmat statutul de cavaler al acestuia⁵⁵ și este răsplătit de regele Andrei al II-lea, tot pentru slujbe credincioase cu moșia Văleni (aflată administrativ în comitatul Alba de Sus, dar în Podișul Hârtibaciului de Sud, la sud-vest de Rupea, printre comitatele și viitoarele scaune săsești). De altfel toate posesiunile fiilor lui Johannes Latinus vor ține de comitatul Alba de Sus.

Documentul de la 1231 arată că moșiile Albești, Vânători, Șapartoc aflate pe valea Târnavei Mari au fost donate lui Johannes Latinus cândva în perioada 1206-1231, care și-a adus oamenii lui pe moșie, cel mai probabil coloniști. Prin urmare putem susține ipoteza că au existat pe valea Târnavei Mari coloniști sași în prima jumătate a secolului al XIII-lea la Albești, Vânători și Șapartoc. Johannes Latinus și apoi fiii săi Corradus și Daniel sunt greavi ai moșiilor pe care le posedau, beneficiind de privilegiile micii nobilimi a Transilvaniei.

2. A doua jumătate a secolului al XIII-lea

a) Evoluția istorică a moșiilor lui Corradus și Daniel

Inviaza mongolă de la 1240-1241 este un punct de cotitură în istoria regatului maghiar. Regele Bela al IV-lea a dus în primii ani de după invazia mongolă o politică de consolidare a regatului și de impunere a autorității centrale în regiunile de margine ale regatului. Pentru a readuce controlul regalității în Transilvania, regele Bela al IV-lea îl numește pe fiul său Ștefan Duce al Transilvaniei. Prin această numire, Ștefan are autoritate asupra tuturor stărilor privilegiate: nobili, sași, secui, români. Bela la rândul său a fost duce al Transilvaniei pe timpul regelui Andrei al II-lea, tatăl său.

În ceea ce privește evoluția istorică a moșiilor lui Corradus și Daniel, anume Albești, Vânători și Șapartoc, acestea apar menționate în 1257, când posesiunile sunt reconfirmate, însă după războaiele civile dintre Bela la IV-lea și ducele Ștefan, proprietarii nu mai sunt amintiți și nu se cunoaște ce s-a întâmplat cu fiii lui Johannes Latinus. Reconfirmarea de la 1257, dată de ducele

⁵⁴ Valonii sunt o populație romanizată, de aici și numele de „Latinul”.

⁵⁵ Ceea ce era un lucru însemnat întrucât Johannes Latinus și fiii săi fac parte din mica nobilime.

Ștefan, înainte de războaiele civile, îl menționează pe Gyanin,⁵⁶ fiul lui Corrad.⁵⁷ Prin urmare reconfirmarea moșiilor a fost necesară întrucât Corrad nu mai era în viață la 1257, fiind nevoie de un document de moștenire, care putea fi dat doar de către autoritatea centrală, în acest caz Ștefan, ducele Transilvaniei.

Despre moșia Albești am scris cu altă ocazie,⁵⁸ dar pe scurt se cunoaște că moșia trece la altă familie de nobili: Petru de Albești, înrudit cu Nicolae de Apold. Moșia Vânători nu va mai fi amintită în documente, decât, abia la 1329, pe timpul regelui Carol Robert de Anjou. Într-un document emis de acesta se arată că moșia aparține pe drept lui Solomon și Herbord, fiii lui Cristian de Cristian (așezare de lângă Sibiu), iar un anume Daniel, fiul lui Vosmuth a uzurpat-o pe nedrept.⁵⁹ La 1337 este amintit Hennes de Hașfalău (Vânători) în cadrul unui proces privind moșia Albești învecinată, ca proprietar a moșiei Hașfalău. Documentul mai spune că martori au fost de asemenea și alți mulți sași de acolo.⁶⁰ Aceștia sunt la origine coloniști sași răsplătiți de rege cu moșii pentru fapte de vitejie și loialitate. Însă nu știm de către care rege și în ce împrejurări.

Despre moșia Șapartoc nu se mai găsesc informații în documente decât abia târziu în două documente din secolul al XV-lea, ca apoi să fie amintit un nobil Martinus de Șapartoc.⁶¹

b) Greavul Henneng de Daia

În anul 1289 este amintit comitele sas Petru, fiul lui Henneng de **Daia**. Documentul dat la 1289 de către capitlul bisericii din Alba îl arată pe comitele Ladislau, fiul lui Daras, care a vândut moșiile Grânari și Șoarș, așezate la izvorul râului Kozd (zona Rupea), comitelui Petru, fiul lui Henneng din Daia pentru 20 de mărci.⁶² Numele acestui Henneng este de origine germană. Cele două moșii sunt confirmate în 1293 de către regele Andrei al III-lea.⁶³

Povestea celor două moșii și a greavilor de Daia nu se încheie acum. La 20 aprilie 1322 la Oprișani (mai demult Cristiș) lângă Turda, la Adunarea Obștească ce s-a ținut aici și la care au participat nobilii, secuii, sașii, episcopul Transilvaniei și membrii capitlului de Alba Transilvaniei, se prezintă Martin, fiul lui Petru, fiul lui Henneng de Daia cu documente (amintite mai sus) ce arătau că Petru fiul lui Henneng a cumpărat moșiile Grânari și Șaroș, așezate la izvorul

⁵⁶ Adică Jean, moștenire valonă (Ioan F. Pascu, *op. cit.*, p. 47).

⁵⁷ DIR C (1251-1300), p. 24-25.

⁵⁸ Adrian N. Șovrea, „Albești (jud. Mureș) în documente medievale. Secolul al XIII-lea,” în *Alt-Schaessburg. Istorie. Patrimoniu*, Sighișoara, 2022, p. 29-44; Adrian N. Șovrea, „Albești (jud. Mureș) în documente medievale. Prima jumătate a secolului al XIV-lea,” în *Alt-Schaessburg. Istorie. Patrimoniu*, Sighișoara, 2023, p. 32-50.

⁵⁹ DIR C (1321-1330), p. 282 (doc. 535).

⁶⁰ DIR C (1331-1340), p. 432-433 (doc. 354).

⁶¹ Szabó M. Attila, *Dicționar istoric și administrativ al localităților din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, Miercurea Ciuc, 2023.

⁶² DIR C (1251-1300), p. 305 (doc. 345).

⁶³ DIR C (1251-1300), p. 394-395 (doc. 437).

râului Kozd. Aceste moșii au fost cumpărate de la Ladislau, fiul lui Saras și fiii săi. Cele două părți se judecă pentru dreptul la proprietate asupra moșiilor. În urma studierii documentelor, membrii adunării au decis ca legală cumpărarea celor două moșii făcută în urmă cu 33 de ani. Astfel Matia și Iacob, fiii lui Petru, pot stăpâni în pace cele două moșii.⁶⁴

La 21 martie 1329 este amintit Andrei, fiul lui Petre de Daia, care s-a prezentat la capítlu în numele său, al fratelui său Bartolomeu și în numele lui Ștefan, fiul lui Wythk de Sighișoara cu privire la moșiile Mucundorf (Grânari) și Șaroș.⁶⁵

Nobilimea maghiară de pe valea Târnavei Mari

a) Moșiile lui Julia cel Mare, din neamul Kán ?

Două documentele amintesc de un proprietar cu moșii de pe valea Târnavei Mari. Acesta este Julia cel Mare. Așa cum arată și după numele său, originea acestuia este maghiară. În limba maghiară Julia este Gyula. Julia cel Mare și neamul său dețineau în a doua jumătate a sec. al XIII-lea moșii din care una va deveni un centru important al coloniștilor germani de pe valea Târnavei Mari: e vorba de Mediaș.

Tot în contextul războiului civil dintre Bela al IV-lea și ducele Ștefan avem informații în ceea ce privește oamenii loiali ducelui Ștefan și cum au fost aceștia răsplățiți pentru loialitate. În ceea ce privește valea Târnavei Mari un document de la 1267 arată cum Ștefan îl răsplătește pe Nicolae, fiul lui Julia, pentru faptele sale credincioase, redându-i moșiile bunicului său Julia cel Mare, anume Mediaș, Micăsasa, Cloașterf și Dupuș.⁶⁶ Moșia Mediaș va avea o istorie aparte pe valea Târnavei Mari, dar în ceea ce privește celelalte trei localități acestea sunt amintite în alte contexte.

La 1322 este amintit domeniul mănăstirii Cârța format din: Cârța, Criț, Mesendorf, Cloașterf, Apoș, Cisnădioara, Feldioara, Colun, Honrabah (Porumbac ?) și Noul Român.⁶⁷ Astfel, moșia Cloașterf trece de la familia Kán la mănăstirea Cârța.

Tudor Sălăgean arată că Julia cel Mare și Nicolae, fiul său, fac parte de fapt din familia Kán, loială ducelui Ștefan în războaiele civile cu regele Bela.⁶⁸

Julia cel Mare a deținut importante funcții demnitare în regatul Ungariei pe timpul regelui Andrei al II-lea: ban al Slavoniei (1213, 1219, 1229-1235), voievod al Transilvaniei (1201, 1214), palatin (1222-1226), comite de Solnoc (1219-1221).⁶⁹ Probabil că în anii în care a fost voievod a obținut moșiile din Transilvania. În timpul regelui Bela al IV-lea intră într-un con de umbră, fiind

⁶⁴ DIR C (1321-1330), p. 38-39 (doc. 90).

⁶⁵ DIR C (1321-1330), p. 271 (doc. 530).

⁶⁶ DIR C (1251-1300), p. 97-98 (doc. 87).

⁶⁷ DIR C (1321-1330), p. 32 (doc. 79).

⁶⁸ Tudor Sălăgean, *op. cit.*, p. 252-253.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 251-252